

З М І С Т

Геологія

- Білявський Г. О., Особливості хімізму та режиму стоку підземних вод зони інтенсивного водообміну в межах Західного Полісся УРСР. 3
- Григор'єв О. В., Про поширення міндель-риської тераси у Північному Приазов'ї 6
- Ермоменко Г. К., Борисов В. В., Юрк Ю. Ю., Бобриєвич А. П. і Смирнов Г. І., Попередні дані про алмазоносність сучасних відкладів північного узбережжя Азовського моря. 9
- Іванніков О. В., Гігантський амоніт з південних окраїн Донецького басейну. 13
- Круглов С. С. і Смирнов С. Є., До історії розвитку області Закарпатських скель в дат-палеоцені. 17
- Латиш І. К., Муасаніт з вулканічних порід Покрово-Киреевської структури (Східне Приазов'я) 21
- Машир В. М. і Скаржинський В. І., Про склад та будову кристалічних порід південного схилу воронезької антеклизі 24
- Плавшудін В. Г., Гусев В. В. і Швець В. В., Манганопатит із Нікопольського марганцьоворудного родовища 27
- Сидоров В. М., Гіпсометричний рівень процесу гранітоутворення 30

Геофізика

- Білоцерковець Ю. І. і Гордон-Яновський Ф. А., Про зв'язок фізичних властивостей вугленосних відкладів Західного Донбасу з геологічними факторами. 34
- Гофштейн І. Д., Про зв'язок товщини земної кори під Карпатською дугою з міграцією тектонічних процесів. 37
- Індутний В. Ф., Плотнікова О. Ф. і Чайковська Н. І., Залежність відносної амплітуди затухаючих поздовжніх пружних хвиль від параметра пористості гірських порід, які знаходяться в умовах, близьких до пластових 41
- Козубська Г. Ю., Тяпкін К. Ф. і Харитонов В. Д., Визначення напрямків і кутів падіння зон міжблокових розломів на Українському кристалічному щиті 44
- Монін І. Ф., Визначення фігури Землі за аномаліями вертикального градієнта сили тяжіння 47
- Наугольніков В. Б., Про один спосіб розділення гравітаційних аномалій. 52

Геодезія

- Макар О. С., Нові форми застосування загальної теоретичної основи посередніх методів вимірювання відстані в паралактичній полігонометрії 56

Хімія

- Галич П. М., акад. АН УРСР Гутиря В. С., Сидоренко Ю. М., Ільїн В. Г. і Неймарк І. Є., Конденсація толуолу і метанолу на синтетичних цеолітах з іонообмінними катіонами лужноземельних металів. 61
- Натансон М. Е., Чорний В. Г. і Батурінська Н. Л., Про ізолювання інтерметаліду Ni_3Nb з гетерогенних нікельових сплавів методом анодного розчинення 65
- Ясницький Б. Г., Долберг О. Б. і Коваленко Г. І., Про механізм фотохімічного окисного розкладу ди- і трихлорацетилхлоридів. 67

ГІГАНТСЬКИЙ АМОНІТ З ПІВДЕННИХ ОКРАЇН ДОНЕЦЬКОГО БАСЕЙНУ

(Представив академік АН УРСР В. Г. Бондарчук)

В 1965 р. на південних окраїнах Донецького басейну у відкладах туронського ярусу знайдено амоніт гігантського розміру. Знайдений у цих відкладах амоніт привернув увагу не тільки своїм розміром, а й тим, що цю форму зустрінуто вперше. Перш, ніж описати виявлений амоніт, доцільно звернутись до палеонтологічної характеристики туронського ярусу.

Верхньокрейдові відклади на південних окраїнах Донецького басейну мають широке розповсюдження і представлені усіма ярусами: сеноманським, туронським, коньякським, сантонським, кампанським і маастрихтським. Існує думка, що відклади датського ярусу тут відсутні.

Цефалоподи у верхньокрейдових відкладах на території Української РСР зустрічаються досить рідко. Якщо в Європі стратифікація товщ дається в основному по амонітах, зони яких простежуються у верхній крейді досить чітко, то на Україні цей поділ з виділенням зональних видів фауни досить своєрідний. Тут в зональних видах фігурують іноцерами, белемніти, іжаки, гастроподи. Кількість амонітів обмежена, а тому виявлення їх має велике значення для стратиграфії верхньої і нижньої крейди.

Як зональні види туронського ярусу звичайно виділяють в його нижній частині *Inoceramus labiatus* Schloth., а в верхній — *In. apicalis* Woods.

У Франції, де вперше виділено і фауністично обґрунтовано туронський ярус [1, 2], амоніти були керівною групою, за допомогою якої виявилась можливість поділити цей ярус на два під'яруси — верхній і нижній. На колоквиумі з верхньокрейдової системи, що відбувся в 1959 р. в м. Діжоні (Франція), туронський ярус прийнято поділяти на три під'яруси — нижній, середній і верхній. До нижнього турону віднесено зону з *Mammites nodosoides*, до середнього — *Romaniceras bizi*, *R. ornatis* і до верхнього — зону з *R. deveriani*.

В Радянському Союзі після Всесоюзної наради (1954 р.) з питань розробки уніфікованої схеми по стратиграфії мезозойських відкладів Російської платформи туронський ярус поділяється на два під'яруси — нижній і верхній. Відклади туронського ярусу поширені дуже широко — вони є на південному сході Російської платформи, в Криму, на Кавказі, в Середній Азії, на Сахаліні та в багатьох інших місцях. Згідно з останніми рішеннями постійної стратиграфічної комісії СРСР, нижню межу туронського ярусу проводять з появою *Inoceramus labiatus* Schloth., а верхню — по підшві з *In. deformis* Meek.

Такий поділ знаходимо в працях М. М. Алієва [3], А. А. Атабеяна [4], В. П. Ренгаргена [5], М. М. Москвіна [6], Д. П. Найдіна [7], А. Л. Цагарелі [8], Н. М. Бобкової [9], В. М. Верещагіна [10], М. С. Морозова [11] та ін.

На Україні [12] відклади туронського ярусу відомі в Криму, Причорноморській западині, на Волино-Подільській плиті, в Дніпровсько-Донецькій западині та на окраїнах Донецького басейну. За своїми фауністичними ознаками ярус поділяється на верхній і нижній під'яруси. Для нижнього під'ярусу Криму і Донбасу [13] характерні форми — *In. labiatus* Schloth., *In. hercynicus* Petr., для верхнього під'ярусу Криму — *Lewesiceras peramplum* (Mant.), *In. lamarcki* Park., *In. apicalis* Woods, *Echinocorys sphaericus* Schlüt., *Scaphites geinitzi*

Огб., а для Волино-Подільської плити С. І. Пастернак [14] і С. П. Коцюбинський [15] вказують на *In. cuvieri* Sow., *In. costellatus* Woods та *In. apicalis* Woods. Такі ж форми характерні для північних і північно-західних окраїн Донецького басейну. Нижній під'ярус південних окраїн характеризується *In. labiatus* Schloth., а для верхньої частини О. В. Савчинською [16] і автором цієї статті встановлені *Scaphites geinitzi* Ogb., *In. lamarki* Park., *In. apicalis* Woods, *Echinocorys sphaericus* Schlüt., *Micraster leskei* Desm., *M. corbovis* Forb., *Conulus subrotundus* Mant.

Підсумовуючи ці дані, можна відмітити, що амоніти в межах платформенної частини зустрічаються досить рідко, і основною керівною групою при визначенні віку порід є іноцерами, а також можуть бути іжаки. В геосинклінальних областях амоніти зустрічаються частіше, і вони можуть співставлятися із стратотипом туронського ярусу Франції — туфовидною крейдою Турені. Іноцерами і іжаки залишаються тут тією групою, за допомогою якої в основному визначається вік відкладів туронського ярусу.

Оригінал *Lewesiceras* sp. nov. зберігається в колекції музею ІГН АН УРСР за № 1730/1.

Опис. Амоніт, знайдений в кар'єрі поблизу с. Кульбакового, представлений ядром, у якому рештки жилих камер заповнені вміщуючою породою крейди, а повітряні камери повністю заповнені тонкопінкуватою, частково скрем'янілою крейдою. В останньому оберті виступає залізиста порода, забарвлена в іржаво-буруватий колір.

Дані виміру амоніту в мм: діаметр черепашки — 1040; загальна висота найбільш дорослого кінця оберту — 220; ширина найбільш дорослого кінця — 260; ширина пупка — 285; товщина найбільш дорослого кінця оберту — 290; ступінь інволютності — 2,7; коефіцієнт ширини пупка — 10,35.

Черепашка має чотири помітно виявлені оберти. Пупок глибокий, трохи опуклої дисковидної форми. Опуклість збільшується до гирла амоніту. Вентральна сторона добре заокруглена. Ребра прямі. В початковій стадії розвитку їх можна бачити, починаючи від пупка до жилої камери. Ребра не мають рельєфного виразу. У більш пізній стадії вони поступово згладжуються і на третьому оберті зникають до вентральної сторони. У початковій частині віддаль між ребрами становить 30 мм, далі вона симетрично збільшується до третього оберту. Проміжні ребра не спостерігаються. Лопасті і сідла значно розчленовані. Перша бічна лопасть несиметрична і значно довша за вентральну. Умбональна стінка вертикальна, чітко виявлена, на згині має заокруглений вигляд. Висота її в дорослій стадії — 35 мм, в середній — 22 і на самій початковій — 8 мм.

Співвідношення і подібність. *Lewesiceras* sp. подібний до *Pachydiscus neubergicus* Haueg, черепашка якого має теж злегка опуклі боки за простими ребрами. Але на відміну від нашого виду ребра у *P. neubergicus* Haueg переходять через вентральний бік, і біля пупка спостерігаються бугорки. На відміну від *Lewesiceras peramplum* Mantell, у якого ребра досить різкі на молодих обертах, з горбками, гіллясті, переходять на поверхневий бік, наш вид має більш згладжені форми і контури ребристості.

Наша форма відмінна від *Lewesiceras peramplum* Mant. і *Pachydiscus neubergicus* Haueg за своїми зовнішніми морфологічними ознаками. Проте треба відмітити, що екземпляр, який ми описуємо, не дозволяє скласти повного уявлення про деталі лопатевої лінії. Наявність амонітів у верхньотуронських відкладах південних окраїн Донецького басейну повинна привернути увагу геологів-палеонтологів. Нам невідомі подібні амоніти з Російської платформи, Криму, Кавказу.

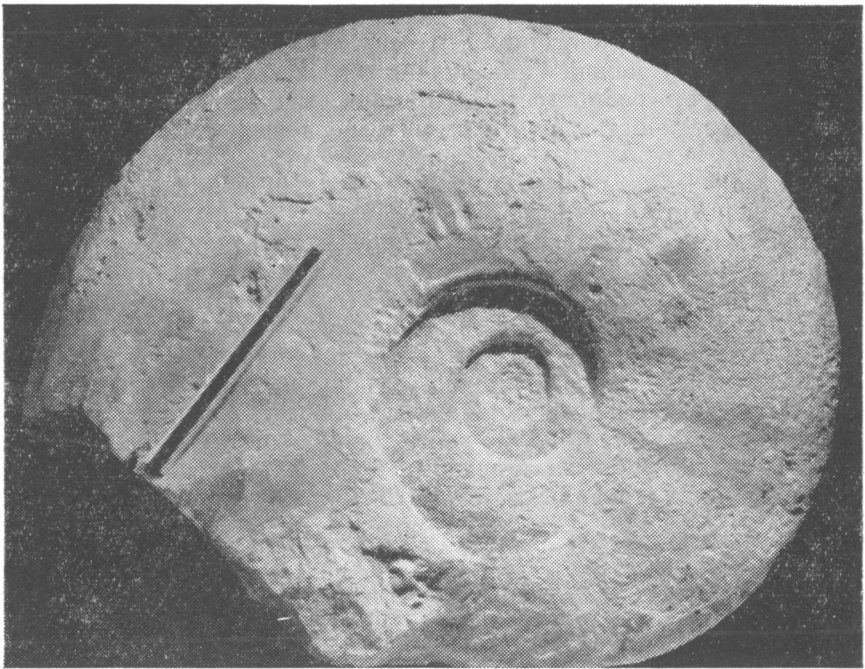

Рис. 1.

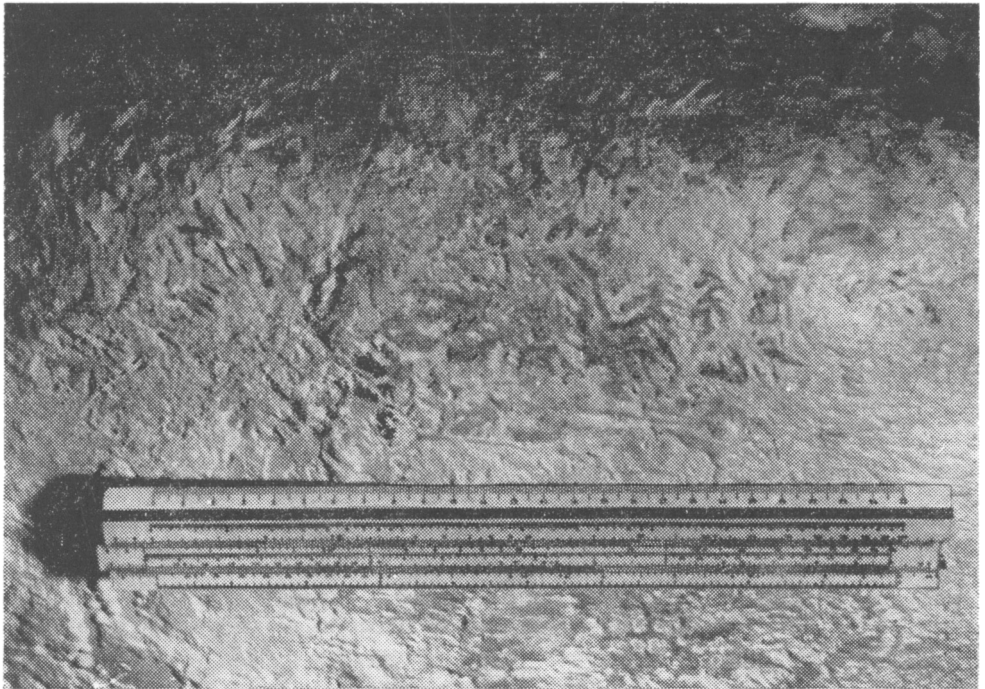

Рис. 2.

Правда, в Середній Азії А. А. Атабекян знайшов у туронських відкладах велетенський *Lewesiceras peratplum*, екземпляр якого зберігається в центральному геологічному музеї Ленінграда, але розміри його майже наполовину менші, і він значно відрізняється від нашої знахідки за характером ребристості і формою вентральної сторони. Єдина знахідка і збереженість нашого амоніту не дозволяють визначити його до виду.

Географічне розповсюдження. Верхній турон. Південні країни Донецького басейну.

Геологічне значення. Амоніт є характерною формою для верхнього турону. В цій товщі визначені також верхньотуронські іжаки *Micraster corbovis* Fergb., *M. subglobosus* Moskvina.

Місцезнаходження. Ростовська область, с. Кульбаково. Біла крейда туронського ярусу.

Отже, амоніти є тією керівною групою, за допомогою якої можна висвітлювати деякі місцеві особливості, які виявилися на шляху геологічного розвитку країни. З цього видно, що в туронську епоху, за пізньої крейди, море на території УРСР було заселене фауною моллюсків, серед яких існували велетенські амоніти.

Л і т е р а т у р а

1. A. Orbigny, Cours elementaire de Paleontologie et de Geologie Stratigraphique, 2, Paris, 1852.
2. A. Groussouvre, Stratigraphie generale. Mem. carte geol. detail. de la France, 1901.
3. М. М. Алиев, Изв. АН Азерб. ССР, 3, 47 (1957).
4. А. А. Атабекян и А. А. Лихачева, Тр. ВСЕГЕИ, нов. сер., 62, 3 (1961).
5. В. П. Ренгартен, Стратиграфия меловых отложений Малого Кавказа, М., 1959.
6. М. М. Moskvina et D. P. Najdine, C. R. 84 congr. Soc. sav., 17 (1961).
7. Д. П. Найдин, Тр. Всес. сов. по уточн. унифици. схемы страт. мезоз. отл. Русск. платформы, ВНИГНИ, Л., 3, 75 (1961).
8. А. Л. Цагарели, Верхний мел Грузии, Тб., 1954.
9. Н. Н. Бобкова, Тр. ВСЕГЕИ, нов. сер., 54, 5 (1961).
10. В. Н. Верещагин, Палеонтологическое обоснование расчленения меловых отложений восточных окраин Советского Союза и сопредельных зарубежных стран. Матер. по разработке стратигр. схем Сахалина и Камчатки, ВНИГРИ, Л., 1961.
11. Н. С. Морозов, Верхнемеловые отложения междуречья Дона и Сев. Донца и южной части Волго-Донского водораздела, Саратов. ун-т, 1962.
12. В. Г. Бондарчук, Геология Украины, К., 1959.
13. Л. Є. Наливайко, Макрофауна горішньокрейдових відкладів південної окраїни Донбасу, К., 1936.
14. С. И. Пастернак, Тр. Всес. сов. по уточн. унифици. схемы страт. мезоз. отл. Русск. платформы, ВНИГНИ, Л., 3, 91 (1961).
15. С. П. Коцюбинський, Иноцерами крейдових відкладів Волино-Подільської плити, К., 1958.
16. О. В. Савчинская, Тр. Всес. сов. по уточн. унифици. схемы стратигр. мезоз. отл. Русск. платформы, ВНИГНИ, Л., 3, 105 (1961).

Институт геологических наук
АН УРСР

Надійшло до редакції
12.III 1966 р.

А. В. ИВАННИКОВ

ГИГАНТСКИЙ АММОНИТ С ЮЖНЫХ ОКРАИН ДОНЕЦКОГО БАСЕЙНА

(Представлено академиком АН УССР В. Г. Бондарчуком)

Резюме

Указан характер и распространение фауны аммонитов, иноцерамов и морских ежей из туронских отложений Русской платформы и смежных регионов и приведено краткое описание гигантского аммонита *Lewesiceras* sp. из верхнетуронского подъяруса позднего мела, впервые обнаруженного на южных окраинах Донецкого бассейна в 1965 г.

A. V. IVANNIKOV

GIANT AMMONITE FROM THE SOUTHERN OUTSKIRTS
OF THE DONETS BASIN

(Presented by V. L. Bondarchuk, Member Academy of Sciences, Ukrainian SSR)

S u m m a r y

The author indicates the nature and occurrence of ammonites, inoceramids and sea urchins from the Turonian deposits of the Russian platform and adjacent regions, and gives a brief description of the giant ammonite *Lewesiceras* sp. from the Upper Turonian substage of the Late Cretaceous, first found in the southern outskirts of the Donets Basin in 1965.